

22. Селютіна Н. Ф. Формування політико-адміністративної еліти і особливості прояву її суб'єктивного потенціалу на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Селютіна Наталія Федорівна. - Х. : [б.в.], 2006. - 212 с.

23. Струкевич О. К. Провідні політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Струкевич Олексій Карпович. - Чернівці : [б.в.], 2003. - 454 с.

24. Токарева Т. М. Місце і роль управлінської еліти в суспільстві перехідного типу : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03 / Токарева Тетяна Михайлівна. - Х. : [б.в.], 1996. - 180 с.

25. Хлистул І. Г. Національне виховання в родинях української еліти (кінець XIX - початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хлистул Інна Григорівна. - Умань : [б.в.], 2006. - 229 с.

26. Чемякова С. В. Правляча еліта України: сутність, особливості та протиріччя формування і функціонування : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Чемякова Світлана Вячеславівна. - Одеса : [б.в.], 2002. - 195 с.

27. Щербакова О. А. Проблема формування національної еліти України крізь призму преси 90-х років : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Щербакова Олена Анатоліївна. - К. : [б.в.], 1999. - 241 с.

28. Селютіна Н. Ф. Формування політико-адміністративної еліти і особливості прояву її суб'єктивного потенціалу на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління" / Н. Ф. Селютіна. - Х. : [б.в.], 2007. - 20 с.

29. Крюков О. Основні підходи до трактування політичної еліти в історії політичної думки / О. Крюков // Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - С. 9-32.

30. Крюков О. Ефективне політичне управління та якісна еліта : фантастика чи реальність? / О. Крюков // Дзеркало тижня / людина. - 2009. - № 16 (744). - 30 квіт. - 15 трав. - Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3050/66098/>

31. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України: особливості становлення та розвитку в умовах суспільної трансформації : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління" / О. І. Крюков. - К. : [б.в.], 2007. - 35 с.

Олена Суший,

кандидат філософських наук,

докторант кафедри державної політики

та управління політичними процесами НАДУ

Соціокультурна зумовленість особливостей демократичного реформування Української держави

У статті розглянуто сучасні макропідходи соціальної інженерії, в яких надано можливі орієнтації щодо соціально-політичної організації молодих демократичних держав на сучасному етапі. Проаналізовано взаємозумов-

леність соціокультурних чинників, інституційних структур та управлінських практик як визначальних щодо векторності й динаміки демократичного реформування Української держави.

Ключові слова: культурний капітал, інституційні матриці, психотип, комунікація.

The modern approaches to the social construction are describes in this following article, which represent a possible orientations on socio-political organization of the young democratic state at the present period. Intersectionality of social and cultural factors, of institutional structures and management practices were analyzed, which determine the vector and the dynamics of democratic transformation of Ukraine.

Key words: cultural capital, institutional matrix, psychotype, communication.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями. Досвід демократичного реформування Української держави на шляху європейської та світової інтеграції становить надзвичайно цікавий приклад для досліджень у галузі державного управління. Феномен України - суперечливе втілення чергової спроби відновлення втраченої та знов здобутої державності, нестійкий стан якої визначений нестабільністю фінансово-економічної системи, розкоординованістю у функціонуванні системи державного управління, злиттям бізнесу і влади, корупцією та іншими відхиленнями в інституційних структурах та практиках управління. Чи є ці процеси наслідком стихійного збігу обставин чи вони цілком закономірні та зумовлені конкретними причинами?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст, форми, методи державного управління визначені конкретно-історичними умовами економічного, соціально-політичного та культурно-національного розвитку конкретного суспільства (С.Біла, О.Батіщева, В.Воротін, В.Козаков, В.Лобас, О.Осауленко, В.Юрчишин), особливостями політичної та правової культури народу (М.Дмитренко, К.Вітман, М.Іванов, М.Конончук), професіоналізмом та інтересами правлячої еліти (О.Дацаківська, О.Крюков, Л.Мандзій), формою державного устрою та державного правління, режимом владно-управлінської діяльності тощо (В.Брустінов, Н.Гудима, Н.Драгомирецька, С.Телешун, О.Чемшит). Крім того, вони представлені системою цінностей і норм, ідей та уявлень, стереотипів політичної діяльності й поведінки (Г.Дашутін, В.Корнієнко, В.Козаков, М.Кравченко, М.Розумний, П.Сліпець, Н.Сорокіна, К.Черкашин, О.Шерман), а також інституційними моделями (О.Крисенко, І.Прокопчук, О.Радченко, А.Романюк), які поєднують ідеальні норми і правила політичної діяльності та відносин з реальними структурами і формами політичної організації та взаємодії людей, які, у свою чергу, акумульовані в політичних традиціях та досвіді. Фактично в надзвичайно складних управлінських системах сконцентровано та кодифіковано весь досвід організації життєдіяльності соціуму, який також містить алгоритм взаємозв'язку

системи державного управління та суспільства в єдності їх складових - соціокультурних особливостей та інституційних структур і практик.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень вказує на те, що наука державного управління відчуває потребу в нових міждисциплінарних дослідженнях, в яких на підставі сучасного філософсько-методологічного знання та концептуалізації історичного досвіду управління можуть бути знайдені адекватні змінам соціальної реальності ефективні управлінські методи, підходи, технології, що гарантуватимуть результативність управлінських рішень. Тобто існує потреба у побудові макротеорії, яка б охопила як "універсальні", так і виключно "самобутні" закономірності управлінської діяльності, спиралася як на міждисциплінарний синтез різних теоретичних галузей, що узагальнюють управлінську практику в різних сферах, так і на узагальнення різноманіття досвіду минулого, осмисленого в проекції майбутнього, належного стану суспільства.

Метою статті є експлікація макropідходів соціального конструювання, в яких представлені можливі орієнтації щодо реформування соціально-політичної організації молодих демократичних держав на сучасному етапі. Проблемне поле складають питання визначення: 1) взаємовпливу зовнішніх та внутрішніх детермінант; 2) взаємозумовленості економічних, культурних та політичних процесів; 3) взаємозв'язку культурних чинників та інституційних структур і практик; 4) співвідношення векторності й динаміки демократичного реформування Української держави. Як головні джерела використано розробки сучасних західних, російських та українських теоретиків.

Виклад основного матеріалу. Загальна логіка конструювання образу національної державності, характер її організації та динаміка розвитку мають специфічні форми свого втілення у різних просторово-часових та соціокультурних умовах, а також нерозривно пов'язані з рівнем економічного та науково-технічного розвитку. Об'єктивний стан соціально-політичного, культурного та цивілізаційного середовища людства сьогодні визначають як постмодерн. Точніше, цим поняттям позначають зсув, який символізує вихід західноєвропейського суспільства із простору модерну. Історичний та географічний відлік модерну йде від Нового часу, він кристалізувався за добу Просвітництва, у XIX-XX ст. досяг апогею в політичному, інтелектуальному та науковому вимірах. Модерн втілювався в наукових парадигмах позитивізму, матеріалізму, атеїзму, у політичних системах секулярного суспільства, у ліберальній демократії, у соціокультурному уявленні щодо індивідуальної гідності, що перетворилось в ідеологію свободи і прав людини [1].

Кардинальні організаційні та мотиваційні трансформації, зумовлені економічною, політичною та науково-технічною революціями, визначили поступ модерну та вивели західноєвропейські суспільства, які серед пер-

ших стали на шлях індустріалізації та модернізації, до нечуваного до цього економічного зростання та рівня розвитку. Модернізація - процес, в ході якого збільшуються економічні (завдяки індустріалізації) та політичні (завдяки бюрократизації) можливості певного суспільства. Вважається, що модернізація дає суспільству змогу рухатись від стану бідності до стану багатства, оскільки індустріалізація є її основою, економічне зростання - домінуючою соціетальною метою, а накопичувана мотивація - головною метою на індивідуальному рівні. Перехід від доіндустріального суспільства до індустріального характеризувала загальна раціоналізація всіх сфер суспільства, що привело до зсуву, переходу від домінуючих побутово-традиційних та релігійних цінностей до раціонально-правових цінностей в організації економічного, політичного і соціального життя [2].

Таким шляхом рухались провідні західні країни: розвиток управління у напрямі дедалі більшої централізації, ієрархізації та бюрократизації в ефективному поєднанні з ліберальною ідеологією та опертям на релігійні традиції. Разом усі ці чинники відіграли надзвичайно важливу роль у мобілізації та організації суспільства модерну та загалом продемонстрували нерозривний зв'язок та взаємозумовленість між економікою, політикою та культурою.

За доби модерну економічне накопичення для індивідів та економічне зростання для суспільств стали головними цілями, вирішення цих завдань все ще залишається пріоритетом для більшості країн, що розвиваються, але в передових індустріальних суспільствах сьогодні спостерігаємо новий зсув, який знаменує перехід до постмодерну. Як зазначає Р.Інглхарт, можемо бачити, як передові суспільства знову змінюють власні соціально-політичні траєкторії у двох кардинальних аспектах: системи цінностей та інституційної структури. Цінності постмодерну віддають пріоритет більше самовираженню та якості життя, ніж економічній ефективності та фізичній безпеці. Розширення сфери індивідуального вибору та масової участі деформує ієрархічні інституції та жорсткі соціальні норми. З ціннісними змінами ієрархічні бюрократичні структури втрачають колишню ефективність, стаючи неприйнятними для людей у суспільстві постмодерну [2]. Виникаючи з модерну і немовби продовжуючи його, постмодерн одночасно внутрішньо його долає.

Питання взаємозумовленості економічних, культурних і політичних процесів упродовж тривалого часу є предметом прискіпливого вивчення. Їх логічний взаємозв'язок визнавали прихильники концепцій економічного (К.Маркс) і культурного (М.Вебер) детермінізму. Розбіжності виникали у зв'язку з поясненням причинно-наслідкових зв'язків, тобто з'ясуванням питання про те, чому економічні, культурні та політичні перетворення супроводжують одне одне. Р.Інглхарт пропонує відійти від детермінізму і ствер-

джує, що взаємозв'язки між економікою, з одного боку, і культурою та політикою - з другого мають взаємодоповняльний характер: політичні, економічні та культурні перетворення взаємозумовлені через те, що не може бути життєздатним суспільство, яке не має політичних, економічних і культурних систем, що підтримують одна одну на взаємних засадах [3]. Очевидність останньої тези, проте, не заперечує попередніх підходів, але, якщо рух від дикунства та варварства до цивілізації цілком відповідав поступу соціального розвитку, то питання впливу культурного середовища певного суспільства на рівень його розвитку залишається доволі актуальним для сучасних економістів, політиків, суспільствознавців і антропологів.

Культура, з одного боку, є сукупним способом та продуктом людської діяльності, вона є цілеспрямованою, вольовою, унікальною, соціально значущою та конкретною формою здійснення людської суб'єктивності (М.Каган, Е.Маркарян, І.Докучаєв), а з другого - вона виявляє себе як система цінностей та головних правил, які свідомо і несвідомо керують заохоченнями та покараннями в суспільстві й створюють систему ілюзій, які мають переконувати членів суспільства у його легітимності (Т.Парсонс, І.Валлерстайн). Під впливом певних історичних умов та в певному культурному контексті розвиваються та структурно оформлюються елементи соціально-політичної та економічної організації, під їх впливом базові інституції отримують особливі, унікальні риси. Італійський економіст Г.Табелліні, аналізуючи економічні показники для різних регіонів Європи, зокрема на основі показників соціологічного дослідження "Цінності в світі" ("World Values Survey"), вказує на взаємозумовленість, змістовний та функціональний зв'язок між культурними особливостями і характером економічного та інституційного розвитку. Він зазначає, що формальні інституції не відіграють домінуючої ролі стосовно культури, навпаки, між ними відбувається взаємодія, яка визначає реальне функціонування інституцій, впливає на стимули й поведінку економічних і політичних суб'єктів [4]. Проте інституційні форми, зумовлені культурним та історичним контекстом, здатні відтворити більш глибокі, історично стійкі інституційні структури. Такими структурами можуть бути базові соціетальні інституції, які регулюють відтворення людських спільнот та головних сфер суспільного життя і становлення яких зумовлене матеріальними умовами виникнення й розвитку держави [5, с. 39, 60]. Розглянемо обидві позиції.

На думку сучасного американського соціолога Л.Харрісона, відмінність у соціально-політичному та економічному розвитку різних країн визначається культурою, культурними цінностями та традиціями. Він визначає два типи сучасних держав і відповідні їм два типи культури. В одних країнах склалася культурна традиція, в якій кристалізувалися цінності, що сприяють модернізації, в інших подібні цінності відсутні або їх свідомо придушує прав-

ляча еліта. Ці культурні традиції класифікують як традиції з "високим культурним капіталом" і традиції з "низьким культурним капіталом". Рівень культурного капіталу визначають насамперед не природні ресурси або розмір країни, а цінності, моральні переконання, ставка на індивідуальність, інституції, які розширюють, а не звужують простір свободи, бажання конкретного громадянина брати на себе відповідальність за власну долю й не сподіватися на опіку всемогутньої держави. Культуру науковець розуміє як сукупність цінностей, вірувань та установок на певний тип поведінки. Узагальнивши головні ідеї М.Вебера, М.Грондона, І.Чконія, М.Маріні, Р.Інглхарта, Л.Харрісон склав порівняльну таблицю дефініцій культурного капіталу [6]. Аналіз чинників, які в сукупності визначають два типи культур, що сприяють прогресу або "чинять опір" йому, підводить Л.Харрісона до висновку щодо наявності "загальної культури прогресу": одні й ті самі цінності у сфері економічної поведінки незалежно від походження забезпечують добробут у країнах з досить різними географічними, кліматичними, політичними, інституційними і власне культурними умовами, тому немає жодних переконливих підстав стверджувати, що "загальні цінності прогресу" можуть не підходити для будь-якого з існуючих суспільств [4].

Очевидно, культура, що сприяє прогресу, - це культура модерного суспільства в його західноєвропейському сегменті, а інший тип відображає систему традиційного суспільства з його архаїкою. Більшість сучасних країн, що перебувають на шляху демократичних перетворень, поєднують у собі елементи обох систем, що визначено як особливостями їх соціокультурної метрики і топології, так і інерційністю структурних перетворень. Тому про трансформаційні зрушення, згідно з теорією міжгенераційних змін цінностей (Р.Інглхарт), можна радше судити за змінами у світогляді та мотиваціях представників різних генерацій, ніж очікувати найближчим часом появи суспільств з високим культурним капіталом.

Згідно з теорією інституційних матриць (С.Кірдіна), еволюційні шляхи країн співвіднесені з типом інституційної матриці, яка постає в процесі формування держави та зумовлена специфікою матеріально-технологічного середовища в ареалі його виникнення. Інституційна матриця - це стійка, історично утворена система базових інституцій, які забезпечують взаємопов'язане функціонування головних суспільних сфер - економічної, політичної та ідеологічної. Первинні базові соціальні інституції існують незалежно від культурного контексту, поза тими цивілізаційно зумовленими формами, в яких їх реалізують у конкретних суспільствах на різних етапах історичного розвитку. Фундаментальною властивістю інституційних матриць є інваріантність - історична стійкість базових інститутцій, що їх формують, та здатність зберігатись як при зовнішньому соціальному тискові, так і під впливом руйнівних дій соціальних суб'єктів усередині країни [5, с. 8, 60, 63, 266].

Базові інституції є домінантними, тобто в кожному конкретному суспільстві базові інституції, характерні для його інституційної матриці, домінують над інституціями комплементарними. Проте належність держави до тієї чи тієї матриці не означає, що в ній не діють альтернативні (комплементарні) інституції та відповідні їм інституційні форми, але останні мають допоміжний характер, забезпечуючи стійкість інституційного середовища тієї чи іншої сфери суспільства. Комплементарні інституції доповнюють дію базових інституцій, забезпечують цілісність економічних, політичних та ідеологічних структур у суспільстві, підтримують неперервність їх функціонування [5, с. 68-69]. Таким чином, теорія інституційних матриць розглядає соціальну реальність у поєднанні важливих альтернатив суспільного розвитку, що представлені двома типами інституційних матриць, становлення яких зумовлене матеріальними умовами виникнення та розвитку держав. Оскільки сформована в суспільстві система базових інституцій є історично стійким та технологічно зумовленим способом виживання суспільства за заданих йому умов, тому вона є ефективною. Таким чином, ключове для управління питання ефективності або неефективності конкретних інституцій може бути розглянуто відповідно до типу характерної для певного суспільства інституційної матриці, а також співвіднесене з довготривалими тенденціями діяльності суспільства та реальними перспективами його соціального розвитку.

Для молодих держав на шляху демократичних перетворень вибір курсу політичного та економічного розвитку пов'язаний з ризиками неприймання й протистояння традицій та новацій. Як впливає з розглянутого вище, архаїчні компоненти зберігають свій вплив при переході від традиційного суспільства до модерного і постмодерного, що дає змогу говорити, наприклад, про соціокультурний код, в якому закладено механізми самовідтворення суспільства. Стратегічно важливо за умов реформування враховувати національно-культурні особливості, а також фундаментальні структурні компоненти, на ґрунті яких має бути насаджена нова система, зведені нові інституції та відносини. Саме взаємозв'язок культури та формальних інституцій відтворює особливості реального функціонування інституцій та діяльність економічних і політичних суб'єктів, що загалом визначає напрями та динаміку демократичного реформування.

Україна розвиває свою національну державність відповідно до зразків європейських держав, тобто сукупним образом для неї є національна держава модерну з її економічними, політико-правовими, культурними маркерами. Але зсув до постмодерну трансформує якісні засади модерної держави. Отже, зовнішній ареал, що впливає на просторово-часову організацію України, визначено як модерними, так і постмодерними компонентами. Тобто перед Українською державою стоїть завдання конструювання не тільки

сучасної демократичної держави, але й такої держави, яка забезпечить можливості реалізації індивідуального самовиявлення та його суспільного визнання. Проте комунікативні інтенції, що характеризують культурний зсув до постмодерну, не дістають поки що масового визнання та підтримки з боку держави. Тобто в сучасному українському суспільстві відбувається не тільки міжгенераційне розшарування, а й інтегральне об'єднання смислових домінант, які відображають минуле, теперішнє та майбутнє. Зокрема, його світоглядні й ціннісні орієнтири більшою мірою відповідають культурі, яка "сприяє" прогресові, але в економічній та соціальній поведінці превалюють індикатори культури, яка "чинить опір" прогресові. Подібне "серединне" становище відповідає стану нульового розвитку, вихід з якого можна визначати, в контексті символічного моделювання (Д. Місюрров), співвідношенням домінантних і недомінантних елементів. У сукупності домінантних і недомінантних символічних елементів виявляється множинність орієнтацій, співвідношення яких задає перспективу, необхідну й для осмисленого розвитку держав [7]. Проте гальмування просування Української держави в напрямі обраного курсу - європейської, демократичної, правової держави, в якій найвищою цінністю визнано людину, її права і свободи, а також дедалі більша соціальна і культурна деінтеграція, формують в українському суспільстві "авторитарний рефлекс" (Р. Інглхарт). Глибока невпевненість, породжена політичною кризою як наслідком зловживань свободою політичних партій, а також економічною кризою, суть якої полягає у зловживаннях свободою господарювання з боку груп фінансово-промислового капіталу, штовхає сьогодні українське суспільство до авторитарного політичного режиму, з яким пов'язують надії на "наведення порядку" та розв'язання нагальних проблем [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Разом з переформуванням політичних (органи державного управління, політична еліта, політичні партії) та соціальних (освіта, наука, релігія) інституцій зазнають змін у процесі реформування та перетворення духовної складової суспільства й інші внутрішні компоненти. Насамперед психотип людини - певний культурно-історичний варіант людини, що містить ті чи інші соціальні вимоги, яких очікують від неї (соціальність), та комунікація як процесуальний аспект, сторона перетворення суспільства, ключовий компонент, який зумовлює траєкторію та динаміку перетворень на шляху демократизації. Таким чином, демократичне реформування визначене комплексом взаємопов'язаних та взаємозумовлених чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. Саме виявленню особливостей психосоціокультурної організації суспільства в наданих йому просторово-часових умовах, а також визначенню базових інституцій, якісні властивості яких здатні зберігатися за умов безперервних трансформацій, що забезпечує стійкість організації, будуть присвячені по-

дальші наукові розвідки автора, оскільки на шляху демократичного реформування Української держави на сучасному етапі серед головних є завдання максимального сприяння адаптації всіх верств населення до змін, що визначають поступ (пост)сучасності, - в цьому, на думку автора, запорука осмисленого й творчого розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Дугин А. Социокультурная метрика / А. Дугин // Современная идентичность России. - Режим доступа : <http://konservatizm.org/regions/rostov/200409135647.xhtml>
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. - 1997. - № 4. - С. 6-32. - Режим доступа : <http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>
3. Инглхарт Р. Модернизация и постмодернизация / Р. Инглхарт // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / ред. В. Л. Иноземцев. - М. : Academia, 1999. - 631 с. - Режим доступа : <http://alt-future.narod.ru/page4.htm>
4. Харрисон Л. Культура и экономическое развитие / Л. Харрисон. - Режим доступа : <http://www.inliberty.ru/library/study/324/>
5. Кирдина С. Г. Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирдина. - Новосибирск : ИЭиОПП СО РАН, 2001.
6. Харрисон Л. Почему в одних странах счастье есть, а в других его нет? / Л. Харрисон // The New Times. - 2009. - № 15. - Режим доступа : <http://newtimes.ru/articles/detail/2795/>
7. Мисюров Д. А. Символическое моделирование и общественное развитие / Д. Мисюров // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. - СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2009. - Т. 5. - № 3. - С. 169-184. - Режим доступа : <http://www.politex.info/content/view/605/30/>
8. Афонин Э. А. Авторитаризм пост-СССР как необходимость / Э. А. Афонин // Полярная звезда. - 2009. - 29 дек. - Режим доступа : <http://www.zvezda.ru/politics/2009/12/29/afonin.htm>